

Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen lautakunnan lausunto talousarviokäsittelyä varten

Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen lautakunnan tehtäviin kuuluu hyvinvointialueen hallintosäännön 9 § mukaisesti päättäminen hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen painopisteistä ja lausunnon antaminen niistä talousarviovalmistelua varten hallitukselle hyvinvointivajeiden näkökulmasta.

Hyvinvointialuestrategian mukaan hyvinvointialueen toiminnan lähtökohtana on ennaltaehkäisy sekä hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistäminen yhteistyössä asukkaiden ja yhteistyökumppaneiden kanssa. Myös laki sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä (7 §) määrittelee asukkaiden hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen hyvinvointialueen tehtäväksi.

Hyvinvointialueen on seurattava asukkaittensa elinoloja, hyvinvointia ja terveyttä sekä niihin vaikuttavia tekijöitä. Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen lautakunta on kokouksessaan 4.4.2024 27 § käsitellyt hyvinvoinnin tilaa alueella kansallisten indikaattorien mukaisesti ja todennut, että vaikka myönteistäkin kehitystä on joidenkin indikaattorien kohdalla havaittavissa, yleiskuvaksi jää, että olemme edelleen huomattavan monessa asiassa kansallisen keskiarvon heikommalla puolella, millä on vaikutuksia hyvinvointivajeita korjaavista palveluista aiheutuviin kustannuksiin ja jatkossa myös hyvinvointialueen rahoitukseen hyte-kertoimen kautta. Muun muassa sairastavuusindeksin, useiden terveystarkkailu- ja pienituloisuuden ja kiireellisten sijoitusten osalta Pohjois-Karjalan hyvinvointialue on kansallisessa vertailussa heikoimpien joukossa.

Kokouksessaan 4.4.2024 29 § lautakunta on hyväksynyt vuosille 2025-2028 maakunnalliset hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen strategiset painopisteet, jotka linjaavat hyvinvointialueen, kuntien, maakuntaliiton ja muiden sidosryhmien hyte-suunnitelmien laatimista. Nämä painopisteet ovat *1) hyvinvoivat ja toimintakykyiset asukkaat, 2) osallisuus ja yhteisöllisyys sekä 3) turvallinen arki ja ympäristö*. Hyvinvointialueella on hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen ohjausryhmän johdolla käynnistetty toukokuussa työ toimialueiden toimenpiteiden kokoamiseksi ja yhteensovittamiseksi.

Hyvinvoinnin tilaa tarkastellaan indikaattoreilla, joiden taustalla olevat ilmiöt muuttuvat hitaasti. Elintapaohjauksen vahvistaminen ei näy diabeteksen tai muiden elintapoihin liittyvien pitkäaikaissairauksien hoitokulujen pienenemisenä heti, eikä mielenterveyden edistämistyö heijastu kriisiosastopäivien tai sosiaalihuollon palvelujen tarpeeseen välittömästi. Hyvinvointivajeet ovat kehittyneet pitkän ajan kuluessa ja kehityssuunnan kääntäminen paremmaksi vaatii pitkäjänteistä strategista työtä. Hyvänä esimerkkinä toimii ennaltaehkäisevä päihdetyö, jota alueella on tehty suunnitelmallisesti nyt lähes kolmen vuoden ajan. Tänä aikana hyvinvointialue on muun muassa parantanut merkittävästi sijoitustaan kansallisessa vertailussa alkoholinkäytön mini-intervention toteutumista kuvaavalla hyte-kerroinindikaattorilla mitattuna sekä lisännyt merkittävästi kuntien kanssa tehtävää yhteistyötä ehkäisevän päihdetyön eri sisältöalueissa ja toimintamallien

jalkauttamisessa. Tämä ei olisi ollut mahdollista pelkästään osana toimialueiden perustystä tehtävän ehkäisevän päihdetyön turvin.

Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen toteutuu nyt hyvinvointialueella suurimmaksi osaksi toimialueiden palveluntuotannon arjessa. Pidemmällä aikavälillä vaikuttava, strategisesti johdonmukainen hyvinvoinnin ja terveyden edistämistyö edellyttää kuitenkin myös toimialuerajat ylittävää koordinaatiota ja toimenpiteiden yhteensovittamista, seuranta- ja arviointia. Lautakunnan näkemyksen mukaan tässä onnistuminen edellyttää hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen koordinaatorakenteiden ja resurssien vakiinnuttamista osaksi organisaation omaa toimintaa nykyisen suurimmaksi osaksi määräaikaisiin työsuhteisiin ja hankerahoitukseen perustuvan mallin sijaan. Myös osallisuusvaliokunta on kannanotossaan 22.4.2024 esittänyt huolensa hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen pirstaloituneisuudesta ja koordinaation vahvistamisen tarpeesta.

Kaikkiin toimialueisiin kytkeytyvien hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen resurssien osalta tilanne on lausuntohetkellä se, että hyte-päällikön tehtävä on sisällytetty osaksi kehittämisjohtajan tehtävää, joka on määräaikaisesti sisällytetty osaksi hallintojohtajan tehtävää. Ennaltaehkäisevän päihdetyön asiantuntijan tehtävä on vakituinen ja lähisuhdeväkivallan ennaltaehkäisyn asiantuntijan tehtävä on vakiintumassa Perhe- ja sosiaalipalveluihin. Elintapaohjauksen asiantuntijan tehtävä on määräaikainen vuoden 2024 loppuun saakka. Mielenterveyden edistämisen asiantuntijan tehtävää ei ole perustettu, mutta terveys- ja sairaanhoitopalveluihin on rekrytoitu kehittämisestä suunnittelija, jonka tehtäviin tämän toiminnan koordinaatiota on toistaiseksi ajateltu voivan sisältyä. Tarkempi tehtävien yhteen sovittaminen vaatii kuitenkin laajempaa keskustelua, ja tältä osin talousarviolausunnossa on ehdollinen resurssiesitys. Järjestökoordinaatioon ja hyte-tarjottimen käyttöönottoon liittyvät tehtävät toteutuvat hankerahoituksella 30.6.2025 saakka ja rakenteellisen sosiaalityön vahvistaminen 31.12.2025 saakka. Yhdyspintayhteistyöstä myös hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen osalta vastaava kumppanuuspäällikön tehtävä on vakituinen.

Lautakunnan näkemyksen mukaan keskeistä vuoden 2025 talousarviossa on toimialueilla tehtävän hyte-työn turvaamisen lisäksi vakiinnuttaa hyvinvoinnin terveyden edistämisen toimialueet läpileikkaava koordinaatio osaksi hyvinvointialueen rakenteita joko keskitetyn tai verkostomaisen mallin mukaisesti. Läpileikkaavan hyte-koordinaation tarkoitus on varmistaa, että organisaation eri tasoilla asetetut hyte-tavoitteet ja toimialueilla toteutetut toimenpiteet muodostavat hallitun kokonaisuuden, jossa päällekkäistä työtä vältetään ja yhteisesti asetettujen painopisteiden suuntaan edetään tavoitteellisesti.

Lautakunta pitää tärkeänä, että toimialueet huomioivat hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen painopisteet (ehkäisevä päihdetyö, elintapaohjaus, lähisuhdeväkivallan ehkäisy, asukkaille annettava digituki, kaatumisen ehkäisy, mielenterveyden edistäminen sekä kulttuurihyvinvointi) omissa talousarvioissaan. Erityisesti ikäneuvolatoiminnan laajentaminen tulee talousarviossa turvata. Lisäksi strategisen uudistusohjelman kärki "arvoa asiakkaille" tulee huomioida talousarvion valmistelussa.

Lautakunta esittää, että olemassa olevien ennaltaehkäisevän päihdetyön ja lähisuhdeväkivallan ehkäisytyön asiantuntijoiden tehtävien rinnalle perustetaan elintapaohjauksen asiantuntijan tehtävän (1 htv), ehdollinen mielenterveyden edistämisen asiantuntijan tehtävä (1 htv) ja lisäksi varmistetaan järjestökoordinaation ja hyte-tarjottimen ylläpidon jatkuminen hankeressurssin päättyessä määräaikaisina 1.7. -31.12.2025 loppuun (yht. 1 htv), jonka kuluessa ko. tehtävien pidempiaikainen järjestely ratkaistaan. Lisäksi hyvinvointialueen TKIO-työn uudelleen organisoitumisen yhteydessä tulee löytää pitkäkestoinen ratkaisu hyte-kokonaisuuden koordinoinnille ja johtamiselle ja tässä yhteydessä tarkastella hyte-päällikön viran täyttämistä joko sellaisenaan tai asiantuntijatasoiseksi tehtäväksi muutettuna.

Lautakunta pyytää kiinnittämään huomiota siihen, että hyte-koordinaatioresurssien osalta olennaista on nimenomaan poikkihallinnollinen ajattelu, vaikka toteutustapa olisikin verkostomainen ja toimialueille hajautettu. Esimerkiksi lähisuhdeväkivallan aiheuttamat seuraukset eivät kosketa pelkästään perhe- ja sosiaalipalveluita vaan näkyvät myös terveydenhuollon kustannuksina, ja vastaavasti kattavalla elintapaohjauksella voidaan vaikuttaa paitsi terveydenhuollon, myös sosiaalihuollon kustannuksiin esimerkiksi ikäihmisten palveluissa. Tästä syystä minkään hyvinvoinnin ja terveyden osa-alueen edistämistä ei voi jättää pelkästään yksittäisen toimialueen vastuulle, vaan läpileikkaavaa työtä tarvitaan. Lautakunta pyytää kiinnittämään huomiota myös toiminnan pitkäjänteisyyteen. Määräaikaisella, usein hanke pohjaisella rahoituksella voidaan saada aikaiseksi hyviä tuloksia ja onnistuneita toimintamalleja, joilla on kuitenkin riski jäädä lyhytkestoisiksi ja siitä syystä vaikuttavuudeltaan tavoiteltua vähäisemmiksi. Hankkeisiin perustuva rahoitus myös ohjaa tavoitteiden ja toimenpiteiden asettelua kulloisenkin rahoitusinstrumentin suuntaiseksi. Pitkäjänteinen, vaikuttava työ edellyttää hyvinvointialueen omien tavoitteiden muotoilua ja niiden suuntaista työskentelyä yli yksittäisen hankekauden. Hankkeilla voi kuitenkin olla merkittävä rooli vakiintuneiden rakenteiden rinnalla hyvinvointialueen tavoitteiden saavuttamista tukemassa.

Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen lautakunnan vastuulle kuuluu myös järjestöavustuksista päättäminen. **Lautakunta esittää vuoden 2025 budjettiin varattavaksi järjestöavustuksia varten 200 000 €, josta 90 % toiminta-avustuksina ja 10 % teema-avustuksina erikseen päätettävän teeman mukaisesti sekä kumppanuusavustuksia varten 150 000 €.**

Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen kustannushyötyjen osoittaminen ei ole suoraviivaista, koska hyvinvointia ja terveyttä kuvaaviin ilmiöihin ja indikaattoreihin vaikuttavat monet muutkin tekijät kuin sosiaali- ja terveystieteiden interventiot ja koska vaikutukset tulevat näkyviin viiveellä. Tutkimustietoa on kuitenkin olemassa esimerkiksi diabeteksen hoidon kustannuksista ja elintapaohjauksen tehokkuudesta elintapoihin vaikuttamisessa ja sitä kautta tyyppin 2 diabeteksen ja sen lisäsairauksien puhkeamisen estämisessä/viivästyttämisessä. Toisaalta esimerkiksi mielenterveyden edistämisen asiantuntijan palkkakustannusten voidaan laskea maksavan itsensä takaisin, jos ennaltaehkäisevän työn vahvistumisen myötä jää vuoden aikana toteutumatta 25 keskimäärin 10 kerran mittaista hoitopakettia ja 5 kriisiosastopäivää tai 10 hoitopäivää lastensuojelun sijaishuollon yksikössä. Tyypillisesti mielenterveys- ja päihdepalveluiden asiakkaan asiaan liittyy myös muita ammattilaisia ja palveluita, jolloin todellinen kustannushyöty on tätä suurempi.

Järjestöavustusten ja järjestökoordinaation osalta kustannusvaikuttavuus perustuu siihen, että järjestöjen tuottamien palvelujen avulla hyvinvointialueen palvelujen tarve vähenee joko suoraan tai välillisesti. Järjestöjen merkitys korostuu erityisesti lasten ja nuorten kanssa tehtävässä työssä ja mielenterveystyössä, joissa on kehitetty toimiviksi havaittuja suurelta osin vapaaehtoistyöhön perustuvia toimintamalleja, jotka parhaimmillaan sekä suoraan vähentävät hyvinvointialueen palvelujen käyttöä että vahvistavat toimintoja toteuttavien asukkaiden osallisuuden kokemusta. Vuonna 2023 hyvinvointialueen avustamisissa järjestöjen toiminnoissa kohdattiin yli 20 000 henkilöä ja kokoontumiskertoja ryhmä- ja vertaistoiminnoissa oli yli 2 500. Esimerkiksi Pohjois-Karjalan mielenterveys ry:n kriisipuhelimeen vastattiin vuonna 2023 lähes 900 kertaa ja kriisikäyntejä toteutettiin yli 1300 kpl. Hyvinvointialueen omana toimintana näiden puheluiden ja käyntien tuotehinnaston mukainen hinta olisi ollut noin 350 000 €. Vastaavasti vapaaehtoisten kummikotien turvin toteutetun tukihenkilötoiminnan kustannus on noin 30 €/vuorokausi, kun se omana toimintana toteutettuna maksaisi noin 300 €/vrk.

Hyte-tarjottimen avulla puolestaan on tarkoitus vahvistaa asukkaiden omatoimisuutta ja itsenäistä ohjautumista myös muiden kuin sote-palveluiden piiriin silloin, kun muu palvelu on tarpeeseen soveltuvampi.

Yhteenveto hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen lautakunnan esityksistä vuoden 2025 talousarvioon

Esitettävä resurssi	Tavoite	Kustannus v. 2025
Elintapaohjauksen asiantuntija (vakituinen)	Toimialuerajat ylittävä elintapaohjauksen kokonaisuuden koordinointi, kehittäminen ja osaamisen varmistaminen	55 000 €
<i>Mielenterveyden edistämisen asiantuntija (ehdollinen)</i>	<i>Toimialuerajat ylittävä mielenterveyden edistämisen kokonaisuuden koordinointi, kehittäminen ja osaamisen varmistaminen</i> <i>(huomioitavaksi, mikäli riittävää koordinaatiota ei voida varmistaa hyvinvointialueella toisaalla olevilla resursseilla)</i>	55 000 €
Järjestökoordinaation asiantuntija (ma.)	Järjestöyhteistyön edistäminen, järjestöavustuksiin liittyvän kokonaisuuden koordinaatio 1.7.2025 alkaen (hankerahoitus 30.6.2025 asti).	27 500 €
Hyte-tarjottimen ylläpito (ma.)	Hyte-tarjottimen sisällön ylläpito ja kehittäminen 1.7.2025 alkaen (hankerahoitus 30.6.2025 asti).	25 000 €

Järjestöavustukset	Järjestöjen toimintaedellytysten tukeminen hyvinvoinnin ja terveyden edistämässä	200 000 €
Kumppanuusavustukset	Järjestöjen toimintaedellytysten tukeminen hyvinvoinnin ja terveyden edistämässä	150 000 €